

Ihminen avoimena ongelmana

■ Ilkka Niiniluoto

Tiedepoliittinen keskustelu keskittyy tavallisesti tutkimusta koskeviin rakenteisiin ja rahoitukseen sekä tutkimustulosten julkaisemiseen ja laadun arviointiin. Sen sijaan tutkimusaiheiden valinnan on perinteisesti katsottu kuuluvan tieteilijöiden vapauden ja ammattitaidon piiriin.

Tieteen historiassa on kuitenkin ainakin kaksi myönteistä esimerkkiä siitä, miten haastavien avoimien ongelmien esiin nostaminen on onnistunut stimuloimaan tutkimusta. Ensimmäinen on fyysikko Emil Du Bois-Reymondin ja biologi Ernst Haeckelin 1800-luvun lopulla käymä väittely ”maailmanarvoituksista”, joihin kuuluivat aineen ja voiman olemus, liikkeen alkuperä, elämän synty, luonnon (näennäisen) tarkoituksenmukainen järjestys, aistimuselämyksen synty, järjellisen ajattelun ja kielen synty sekä tahdon vapaus. Toinen on matemaatikko David Hilbertin 1900 esittämä luettelo 23 kysymyksestä, joista monet on myöhemmin ratkaistu mutta osa on yhä ainakin osittain avoimia.

Viime vuosina suuret tutkimusrahoittajat ovat ryhtyneet kampanjoimaan ohjelmilla, joissa korostetaan tieteen merkitystä ihmiskunnan ”suurten haasteiden” (*grand challenges*) ratkaisemisessa. Esimerkkejä tästä ovat Euroopan unionin Horisontti 2020-ohjelman taustateemat, joihin kuuluvat ilmastonmuutos, energiantuotanto, vesivarannot, ikääntyminen, terveydenhoito ja kestävä vauraus.

Keskustelu suurista haasteista painottuu luonnontieteiden, ympäristötieteiden, tekniikan ja lääketieteen alueille, kun taas humanistit ja yhteiskuntatieteilijät nähdään helposti vain

tieteellis-teknisen kehityksen haittavaikutusten paikkaajina. Kuten olen *Kanava*-lehdessä (4/2014) korostanut, ihmistieteilijöiden ei kuitenkaan kannata vain voitotella omaa asemaansa ja vähätellä hyödyllisyyttään.

Ensinnäkin voi muistuttaa, miten Suomen menestystarinassa ihmistieteillä on ollut keskeinen sija. 1800-luvun kansallinen herääminen ja kansallisvaltion rakentaminen perustui Keisarikunnassa Aleksanterin yliopistossa suoritettuun kulttuurin, historian, kielen, kansanperinteen, kirjallisuuden ja musiikin tutkimukseen. Oikeus- ja yhteiskuntatieteet olivat rakentamassa Suomesta demokraattista oikeusvaltiota 1900-luvun alussa. Toisen maailmansodan jälkeen sosiologia ja sosiaalipolitiikka olivat toteuttamassa pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Samanlainen vaikutus voisi hyvin jatkua, kun eurooppalaisella ja globaalilla tasolla rakennetaan monikulttuurista historiallista identiteettiä, toimivaa hallintoa ja oikeudenmukaista sosiaalista kestävyyttä.

Toiseksi humanistisilla tieteillä on edelleen avainasema yliopistoissa ja koululaitoksessa, kun kasvatetaan tietäviä, osaavia ja kriittisesti ajattelevia kansalaisia. Vakuuttavia argumentteja tästä esittää yhdysvaltalainen filosofi Martha Nussbaum teoksessaan *Taloukskasvua tärkeämpää: Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä?* (2011). Ylläpitämällä ja rakentamalla henkistä infrastruktuuria ja sosiaalista pääomaa ihmistieteet luovat edellytyksiä myös kukoistavalle liiketoiminnalle, joten niiden taloudellinen merkitys on jopa liian suuri rahalla mitattavaksi.

Kolmanneksi ihmistieteiden tuloksien varaan voidaan rakentaa myös sisältötuotantoa, kult-

tuuriteollisuutta ja sosiaalisia innovaatioita. Esi-merkkejä tästä hyödyntämisestä ovat koulutus-, palvelu- ja konsulttiyritykset sekä digitaalisen ajan media- ja peliteollisuus.

Neljänneksi voi huomauttaa, että ajankoh- taisten ”ilkeiden ongelmien” hankaluus johtuu tavallisesti ihmisten käyttäytymisestä. Esimer- kiksi ympäristöongelmien juurena on ihmisen osaltaan aiheuttama ekologinen muutos. Ihmis- tieteet voivat selittää, miksi ihmiset eivät toimi rationaalisesti omista valinnoissaan.

Tältä pohjalta on helppo esittää kysymyksiä, joiden ratkaisemisessa humanistiset ja yhteis- kuntatieteet voivat osoittaa hyödyllisyytensä. Miksi ihmiset pelkäävät, vihaavat, syrjivät, vai- noavat ja tappavat toisiaan? Miksi valikoimme ympäristöä kuluttavia ja tuhoavia käyttäyty- mistapoja? Miten voimme lisätä paikallisesti ja globaalisti rauhan, hyvinvoinnin, taloudellisen vakauden, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden mahdollisuuksia? Miksi ihmiset eivät ymmär- rä itseään ja toisiaan? Miten voimme kasvattaa välittäviä, yritteliäitä ja suvaitsevaisia sukupol- via? Miten historian kipupisteitä ja painolasteja voidaan purkaa? Miten voidaan rakentaa viih- tyisiä ja turvallisia elinympäristöjä?

On myös selvää, että vastaaminen tällaisiin soveltaviin ja strategisiin kysymyksiin edellyt- tää vahvaa panostusta humanistiseen perustut- kimukseen, jonka tuloksia pitäisi myös laajasti ja avoimesti välittää kansalaisille ja poliittisille päättäjille. Tarvitaan myös ennakkoluuloton- ta tieteidenvälisyyttä, jossa ylitetään ”kahden kulttuurin” rajoja. Tieteen sisältä käsin määri- teltäviin ”suuriin haasteisiin” liittyy tyypillisesti myös käsitteitä, teorioita, menetelmiä ja arvoja koskevia kysymyksiä, joiden pohtiminen kuuluu filosofian alaan.

Onkin lupaavaa, että humanisteja perinteis-esti vaivannut metodien ja teorioiden epäily on vaihtunut vilkkaaksi kiistelyksi vaihtoehtoisten lähestymistapojen välillä: positivismi vs. hermeneutiikka, selittäminen vs. ymmärtäminen, käyttäytyminen vs. intentionaalisuus, havain- to vs. merkitysten tulkinta, nomoteettinen vs. idiografinen, kvantitatiivinen vs. kvalitatiivinen, synkroninen vs. diakroninen. Ihmistieteisiin on

myös syntynyt tutkimustraditioita, kuten funk- tionalismi, strukturalismi, behaviorismi, kog- nitiivinen psykologia, psykoanalyysi, transfor- maatiokielioppi, semiotiikka, intensionaalinen logiikka, sosiobiologia, evoluutiopsykologia ja sosiaalinen konstruktivismi.

Thomas Kuhnin kuvaamassa ”normaalitie- teessä” tiedeyhteisössä on kulloinkin vallalla yksi paradigma, jonka vaihdos merkitsee kriisiä ja tieteellistä vallankumousta. Ihmistieteissä tyy- pillistä on kuitenkin samanaikaisten kilpailevien koulukuntien olemassaolo. Tämä liittyy siihen, että historiaa ja kulttuuria koskevat ongelmat – poikkeuksena ehkä jotkut logiikan ja kielitekno- logian probleemat – eivät ole Kuhnin kuvaamia yksiselitteisesti ratkeavia ”ajatuspalapelejä”, vaan niiden yhteydessä voidaan saavuttaa vain osa- ratkaisuja toisiaan syventävien ja täydentävien näkökulmien avulla.

On toivottavaa, että humanistit tuovat kes- kustelussa esiin näkemyksiään tärkeistä yhä avoimista ongelmista. Tässä poimintoja minun suosikkilistaltani: Biologisen ja kulttuurievoluution vuorovaikutus ihmisen kehityksessä, ilman oletuksia olemuksellisesta ”ihmisluonnosta” tai ”jaloista villeistä”. Ihmisen kognitiivisten kyky- jen eli ”viisauden” muotoutuminen. Ihmisen ”juurien etsintä”, kohteina varhaiset Välime- ren alueen kulttuurit sekä suomalaisten etni- nen ja kielellinen historia. Monikulttuurisuus ja moninkertaisten identiteettien rakentuminen. Aivojen ja mielen suhde. Havainnon, ajattelun ja kielen suhde. Itsetietoisuus ja vapaa tahto. Oppi- minen, argumentaatio ja ongelmanratkaisun taito. Merkitys ja ymmärtäminen, totuus ja tie- to. Kulttuurien kiihkoton vuoropuhelu ja sosiaa- lisen oikeudenmukaisuus. Arvot ja hyvä elämä.

Kirjoittaja on teoreettisen filosofian professori (emeritus) ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan hallituksen puheenjohtaja.